

MELNO
KLEITU
ČUKSTI

Inguna Dimante

MELNO
KLEITU
ČUKSTI

821.174-31
Di 054

Natālijas Kugajevskas vāka dizains

Vāka dizainam izmantoti attēli no NewAfrica/depositphotos.com;
I_gOrZh/depositphotos.com; Gromovataya/depositphotos.com

Inguna Dimante

MELNO KLEITU ČUKSTI

Apgāda vadītāja VIJA KILBLOKA
Projekta vadītāja *Bārbala Simsons*
Redaktore *Gundega Sēja*
Mākslinieciskā redaktore *Inguna Kļava Švanka*
Korektores *Evija Stikute* un *Ilona Burka*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6,
Rīgā, LV-1010. Red. nr. L-4227.
Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Inguna Dimante, 2023

© Literārā apdare, izdevums, mākslinieciskais noformējums,

Apgāds Zvaigzne ABC, 2023

ISBN 978-9934-31-292-2

I DALA

SAVDABĪGAIS KŪORTS

1

No pirmā mirkļa, kad es ieraudzīju vecatno koka māju ar zemē iegrimušajiem pamatiem, jutekļus caurstaigāja patīkamām nojausmām pildīta kņudoņa, ka šī varētu izvērsties par vienu no lieliskākajām vasarām manā astoņpadsmitgadīgas meitenes mūžā. Visvairāk es nebūtu gribējusi, lai tēva stūrētā mašīna pieripo pie kādas modernas būves ciemata centrā, bet tādos mājokļos mēs apmetāmies reti. Varbūt vien pāris reižu tēvam nebija sekmējies atrast neko piemērotāku, un mēs samierinājāmies ar ērtībām, kādas arvien vairāk ienāk laukos. Precīzāk, mēs ar tēvu samierinājāmies. Jo mammu, gluži otrādi (un diezgan saprotami), vilināja komforts it visā. Bet šoreiz, raugoties uz simtgadīgo ēku, man šķita, ka tēvs pat ir pielicis īpašas pūles manis dēļ, jo rudenī uzsākšu studijas, un kas to lai zina, vai Dambīšu ģimenei vēl kādreiz dzīvē paredzama kāda tik ciešā savienībā aizvadīta vasara.

Vēl pirms neilga brīža, atrodoties uz šosejas starp plašajiem un vienmuļajiem Zemgales līdzenumiem, gandrīz neticēju, ka galapunktā mūs varētu sagaidīt kaut kas tik iztēli atraisošs kā šī gadskārtām apaugusī būve.

– Uz Leišmali, – pirms pāris mēnešiem tēvs bija paziņojis. – Šovasar brauksim uz Leišmali. – Bet pārējo viņš turēja noslēpumā, un es tā arī nezinu, vai mammai viņš bija atklājis vairāk. Man viņš to arvien glabāja kā intrigu. Šķiet, ka tēvs īsti nebija pamanījis, ka esmu izaugusi. Kad tēvs runāja par gaidāmajiem vasaras piedzīvojumiem, viņa tumši brūnajās acīs iemirdzējās saulainas dzīslīņas, un es tajās saskatīju tādu pašu jūsmu kā bērnībā un nemaz nejutos pieaugusi. Mamma saka, manās acīs esot tādas pašas zeltītas dzīslīņas. – Tavās acīs mirguļo zelts, Kate, – viņa reizēm maigi noteica. Tā nu tas ar mūsu vasaras ceļojumiem bija gadiem iegājies (līdzīgi kā ar nobēdzinātām Ziemassvētku dāvanām) – tos apvija noslēpumainības aura.

Kad aiz mašīnas logiem slidošajā ainavā parādījās pa krūmāju pudurim un mežainei, es beidzot sajutu patīkamu satraukumu, un tas vēl vairāk pastiprinājās, kad tēvs mašīnu nobremzēja kādā krustojumā, kurš atradās apdzīvotā vietā ar nosaukumu Vecļauži.

– Vecļauži... – mamma izlasīja ar zināmām aizdomām. – Vai kaut kur ir arī Jaunļauži? – viņa cerīgi, lai arī ar nelielu ironiju ievaicājās.

– Nē, tādas vietas nav. Te ir vienīgi Vecļauži. – Tēvs likās nemanām mammas ironiju, un viņa balss skanēja optimistiski. Varbūt mamma vēl cerēja, ka viņš iegriezīs mašīnu tajā atzarā, kurš ved uz ciemata centru, toties es gandrīz vai iespiedzos aiz sajūsmas, kad mēs tomēr aizstūrējām uz otru pusi un pa grantētu ceļu arvien vairāk attālinājāmies no civilizācijas. Raksturīgā brūnas krāsas tūristiem paredzētā norāde vēstīja par Svētās Jaunavas klostera drupām. Mēs bijām uzņēmuši kursu uz tām.

Līdz norādītajām drupām tomēr netikām, jo tēvs iestūrēja mantu pārlādēto piecpadsmīt gadus veco, pelēko SAAB, kam aizmugurē vilkās tikpat noslogota piekabe, šaurākā ceļa atzarā, un pēc nelielas likumošanas te nu mēs beidzot stāvējām, atkūlušies no Rīgas ar teju visu mūsu iedzīvi, un raudzījāmies uz vasarai nolīgto, vīnstīgām daļēji noaugušo “viesnīcu”. Māja man patiešām šķita kā visu līdz šim irēto vasaras mītņu augstākā virsotne, un beidzot pār manām lūpām izlauzās apbrīnas pilns “Ahhh!”

Blakus nomelnējušām ieejas durvīm auga kāršrožu puduris. No ilustrācijām kādā bērniņas grāmatā, kas savulaik esot piederējusi mammai un pirms tam vecaimammai, man šīs puķes saistījās ar kaut ko leģendāri senu. Tās vēl neziedēja, un neziedēja arī divi peoniju ceri turpat līdzās, tomēr kopā ar mežvīniem un ēnaino maijpuķīšu klājienu tās raisīja aizmūžīgu iespaidu. Paceļot skatienu augstāk, zem ēkas slīpā jumta pamanīju bēniņu daļā iebūvētu logu. Stikls šķita netīrībā apķēpis, un tas liecināja, ka jumtistaba nav apdzīvota. Pie sevis klusībā vēlējos, kaut tā bēniņu telpa tiktu man.

– Nu, krāmēsīmies laukā! – Tēva skatiens staroja ne mazāk kā manējais, tikai viņš to vairījās uzmost Elgai – savai sievai un manai mammai. Tā nu tas bija, ka mūs ar tēvu šie vasaras izbraukumi aizrāva gluži kā cita, brīnumaina pasaule, bet mamma neko izcilu kārtējā “džungļu” pirmatnībā nesaskatīja. Tāpēc pirmās piecas minūtes tēvs nemeklēja sievas atbalstu un ļāva viņai vienkārši aprast un sajēgt, ka šī vasara viņai paies tieši šajā mājā Vecļaužos.

Mammai gan piemīt zināma viltība uzskatāmi nepaust vilšanās. Galvenais iemesls, kāpēc mamma vispār piekrīt

šim “mežoņu” vasarām, – viņai nemaz nebija citas izvēles, jo naudas maka turētājs mūsu ģimenē ir tēvs. Un, tā kā Edmunds Dambītis ir entomologs un kukaiņu pētniecībai nododas ar sirdi un dvēseli, ir skaidrs, ka viņš neizceļas ar cik necik pieklājīgu algu, kas varētu viņa maku padarīt biezu un vizināt ģimeni uz ārzemju kūrortiem.

Mana mamma Elga Dambīte pārstāv pavisam citu profesiju, var teikt, diametrāli pretēju. Viņa ir māksliniece. Un, kaut arī izskatījās, ka radošums mammu pametis vismaz pēdējos piecpadsmit gadus, viņa dzelžaini turējās pie uzskata, ka māksliniekiem neklājas strādāt parastu darbu un tāpēc arī nekur nestrādāja un bija atkarīga no tā mazu miņa, kas ik mēnesi tika ieskaitīts tēva bankas kontā.

Skopā ģimenes rocība droši vien noteica to, ka mēs ar tēvu tik ļoti gaidījām ikvasaras izrāvienu no rutīnas un saspīestības, kāda ritēja Ķengaraga mazgabarīta dzīvoklī, kurš nebija remontēts kopš manas dzimšanas. Ja ņem vērā, ka viena istaba pieticīgajā mitekli bija pārvērsta tēva kabinetā zinātniskiem pētījumiem un piekrāmēta ar stikla bundžinām, kartona kārbīnām un paliktņiem, uz kuriem bija piestiprināti visdažādāko sugu un pasugu kukaiņi, kļūst skaidrs, ka mammas dzīve ar tēvu patiešām nebija nekāds joks. Tēvs atrunājās, ka Dabas muzejā, kurā viņš strādāja, visus eksemplārus neesot iespējams ne izvietot, ne izpētīt, tāpēc procesam jāturpinās arī mājās. Vairums kārbīnās savākto kukaiņu bija beigti, un tos tēvs pētīja ar lupu un zem mikroskopa. Turpat uz lielā rakstāmgalda bija izvietojušās nekārtīgas kaudzes tematisku grāmatu un vārdnīcu, un starp tām vēl bija izbrīvēta vieta datoram.

Bet dažreiz gadījās, ka mājas zinātniskajā kabinetā uzradās pa dzīvam izpētes subjektam. Reiz, piemēram,

tēvam vajadzēja uzņemt savās mājās Amerikas prusaku pāri – mātīti un tēviņu. Tie bija lieli un spīdīgi, un tēvs tos nosauca par Džonu un Keitu un drupināja viņiem maizi. Bet kādā vakarā, pārnācis no darba, viņš konstatēja, ka abi lielie kukaiņi no sprosta izbēguši. Mamma klaigāja, ka tagad tie sakrustosies ar parastajiem Latvijas prusakiem un ar šādiem hibrīdiem viņai nāksoties pavadīt turpmāko mūžu. Mēs pārcilājām spilvenus un pārvalkus aiz bailēm, ka *amerikāņi* varētu būt jau iekārtojušies mūsu gultās. Visbeidzot vienu atradām izlietnē, bet otrs bija uzrāpies uz maizes kastes.

Tamlīdzīgu starpgadījumu un strīdu dēļ, būdams bērns, es šausmīgi baidījos, ka mani vecāki varētu izšķirties. Atmiņā ir iegūlušī paaugstinātie toņi, kas nāca galvenokārt no mammas. Tēvs pēc tam nozuda savā kukaiņu paradīzē un ilgi nenāca laukā. Varbūt toreiz mamma pazaudēja iedvesmu un pārstāja gleznot (nebija jau arī īsti, kur), bet es vecāku nesaskaņas ļoti pārdzīvoju. Tupēju sarāvusies savā istabā un izlikos, ka neko nedzirdu un nezinu, un izmisīgi cerēju, ka viņi neizšķirsies un man nevajadzēs, līdzīgi kā dažām skolasbiedrenēm, regulāri pārvākties ar visām mantām, lai vienu nedēļu dzīvotu pie mammas, otru – pie tēva.

Toreiz es sāku klusībā lūgties, bet man vajadzēja kādu objektu, kas spētu lūgšanas uzklaut, jo nelikās gudri vērsties pie tukša gaisa. Visiedarbīgāk izrādījās uzrunāt tēva kukaiņus. Tajās reizēs, kad es iegādījos mājās viena, klu-sītēm ieslīdēju tēva zinātnes valstībā. Sevišķi man patika beigtās vaboles ar milzīgajām acīm. Dzīvie insekti mūžīgi kaut ko kustināja – ūsas vai kājas – un nešķita veltām man pietiekamu uzmanību. Toties beigtās vaboles bija mierā

sastingušas un labas uzklausītājas. Pie tām es mēdzu pakavēties arī Dabas muzejā, kur šo īpatņu bija daudz vairāk. Dažām acis mirguļoja gaišas kā dzintars, citām atspīdēja zaļas, bet vairumam bija dziļi melnas.

Nesapratu tikai, kā īsti aprimušās vaboles uzrunāt. Latviskie “blakte, blakte” vai “sprakšķi, sprakšķi” diez kā neizklausījās un neiedvesa vajadzīgo godbijību, tādēļ es izmantoju latīniskos nosaukumus, kurus aiz laba prāta gan nekad nebūtu mācījusies, un nesapratu, kā tēvs var iegaumēt zinātnisko terminoloģiju veselām sērijām. Lūgdamās par vecāku laulību, es boksterēju: – *Notonecta glauka* un *Selatosomus cruciatus*, – un tie likās iemiesojam daudz dievišķāku pieskaņu. Skatījos izvalbītājās kukaiņu acīs un no visas sirds lūdzos, lai mani vecāki paliek kopā mūsu Ķengaraga dzīvoklī. Ilgāk koncentrējoties uz sastingušajiem redzokļiem, man šķita, ka tie sāk savādi spīguļot, it kā dodot mājienu, ka esmu nodibinājusi saikni ar kādu neredzamu un tomēr saprāta pilnu pasauli.

Manas lūgšanas tika uzklausītas: Elga un Edmunds Dambīši palika kopā, un mēs joprojām mitināmies Ķengaraga dzīvoklī. Rūpīgi izvērtējot, nekas īpaši pat nav mainījies – pie mums joprojām biežāk vērojams haoss nekā kārtība, bet mamma, kaut kur izlasījusi gudrību, ka haoss esot radošu cilvēku normāls stāvoklis, mēdza teikt: “Talanta pazīme”.

Iespēju Dambīšu ģimenei uz trim mēnešiem gadā izlauzties no pilsētas žņaugiem nodrošina tēva darbavieta. Tā apmaksā vasaras mītņi, lai entomologs varētu meklēt jaunas kukaiņu sugas, kas varbūt ir iemigrējušas mūsu zemē no austrumiem vai dienvidiem. Tā kā savvaļas dzīvā

radība nemīl trokšņus un civilizāciju, mūsu ceļi nekad neveda uz zvaigžņotiem *spa*. Mūsu “kūrorti” parasti atradās izteikti nomaļās vietās. Tās vecās mājvietas burvību, līdz kurai bijām atkūlušies šobrīd, vairoja apziņa, ka šī vasara man būs savdabīga atvadišanās no bērnības, lai arī astoņpadsmitgadīgu meiteni reti kurš vairs nosauktu par bērnu.

Saprotams, kāpēc skolotāji man pareģoja bioloģes nākotni. Uzzinājuši vecāku profesijas, viņi tās centās piekabināt arī bērniem. Es diemžēl nebiju no mammas mantojusi talantu zīmēt. Manus mēģinājumus atveidot uz papīra kluso dabu ar vāzi un ziediem skolotāja pēc krietna pārdomu brīža nosauca par digitālo pasauli un paslavēja par fantāziju, tomēr apmeklēt mākslas pulciņu, kā to bija cerējusi mamma, neaicināja. Un tad jau pedagogiem neatlika nekas cits kā ieteikt Katei Dambītei doties uz bioloģiem un kļūt par entomoloģi.

No malas skatoties, šāda perspektīva varēja šķist gluži pamatota, jo tēva vadībā es biju ieguvusi rūdījumu un mierīgi varēju ņemt rokās visdažādākos insektus. Ne tikai beigtus, arī dzīvus. Vienīgi putnu zirnekļi, kādus reiz man tēva kolēģis zooloģiskajā dārzā piedāvāja ielikt plaukstā, neraisīja simpātijas, kaut parastie zirnekļi man patīk. Tēvs gan vienmēr mēdza uzsvērt, ka zirnekļi nav vis kukaiņi, bet dzīvnieki. Zirnekļiem esot astoņas kājas, bet kukaiņiem – sešas. Spalvainais putnu zirneklis man tiešām atgādināja dzīvnieku.

Edmunds Dambītis bija racionāli un zinātniski domājošs cilvēks, bet es – viņa meita – gluži tāda nebiju, un mani sāka mākt pamatotas šaubas, ka negribēšu kalt galvā insektu latīniskos nosaukumus un ka bioloģijas studijas

nebūs tikai pārgājieni dabā vai skatīšanās beigto vaboļu sastingušajās acīs. Mamma mēdza izteikties, ka man piemītot rembrantiska domāšana. Nezināju, kas tā ir, un šāds apzīmējums, iespējams, bija viņas pašas izgudrojums, bet tam noteikti bija saistība ar manu iekšējo pasauli un iztēli. Tur, kur tēvs saskatīja reālu kukaiņu valstību, es vairāk sliecos meklēt aizslēptus pasaku personāžus. – Sapņo? – Viņš man mēdza piebilstīt, un es tādos brīžos tik ļoti mīlēju tēva siltās acis. Bet viņš tomēr nebija sapņotājs kā es. Šo īpašību manī bija ienesuši mammas gēni.

Man ar mammu pastāvēja ne mazāka tuvība kā ar tēvu. Ar tēvu jutos kā viens veselums vasarā, bet garajos ziemas mēnešos drīzāk piederēju mammai. Viņa mani ņēma līdzī uz izstādēm un Rīgas ielās mudināja skatīties nevis uz asfaltu, kur lieku kāju, bet uz augšu, kur ēku fasādes greznoja kruzulaini akmens ziedi un uz mums noraudzījās milzīgas skulptūras ar neredzošām acīm un mēmām lūpām. Māte to visu sauca par veco pasauli, un es pūlējos uzminēt, kāda tā pasaule varēja būt bijusi.

– Skaista un nežēlīga, un pilna ar noslēpumiem, – mamma teica. Jo ilgāk skatījos, jo skaidrāk sajutu kaut ko pārlaicīgu slēpjamiem aiz nekustīgajām figūrām. Svešādas, satraucošas nojausmas lodāja pa augumu, un bija brīži, kad mēs ar mammu vērāmies kādā gleznā vai tēlā un jutāmies kā ietītas vienā kokonā.

– Ko viņi mums pastāstītu, – es ievaicājos, – ja viņi mūs redzētu un spētu runāt?

– Vai tu to gribētu zināt?

– Es gribētu pielikt plaukstu. – Pastiepu roku, kur sešu stāvu augstumā neaizsniedzami stāvēja atveidotie tēli. Man vienmēr gribējās mākslu aptaustīt. Vienalga, vai tie

bija tēlniecības darinājumi vai gleznas, es vēlējos tām pie-skarties. Mamma to uztvēra kā ģenialitātes pazīmi.

– Īsti mākslas fanāti gleznas ne tikai aptausta, bet mēdz pat mēli piešaut. Tevī no dabas ir ielikts tas, ko citi mācās augstās skolās. Tev ir jāstudē māksla. – Viņa bija pārliecināta.

* * *

Todien visi trīs sēdējām mājās uz dīvāna un grauzām auzu pārslu cepumus. Tos mamma bija iemācījusies izcept pilnīgi neatkartojamus – ar sviestainu garšu un mīkstus, kaut citādi kulinārija ir pēdējais, ar ko viņa vēlētos nodarboties. Bet šie cepumi mūsu mājā atjaunoja saprašanās gaisotni pēc atklātākiem vai slēptākiem ķīviņiem. Pēdējā laikā vecāki gan savas domstarpības vairs tik skaļi neiz-pauda. Vai nu bija izstrīdējušies, kamēr es atrados skolā, vai arī, gadiem ejot, bija pieslīpējušies un viens ar otru apraduši. Parasti savu konditorejas meistarstiķi mamma dod mums līdzī, kad mēs ar tēvu ejam pētnieciskajos pār-gājienos. Taču tajā reizē viņa trauku ar tikko no krāsns izvilktajiem cepumiem ielika man klēpī, un es nojautu, ka būs runāšana. Biju sakrustojusi zem sevis kājas, un mamma ar pirkstiem viegli pastumdīja manu gaiši brūno matu poniju uz vienu pusi, tad uz otru, līdz tie sakrita atpakaļ, kā bija sākumā. Viņa manu matu toni dēvē par kanēļkrāsu. Mammai pašai mati ir nedaudz tumšāki, tēvam gaišāki, bet man kanēļkrāsā.

– Par studijām, Kate, – viņa beidzot klāja vaļā. – Vai tu esi izdomājusi? – Pēc balss tembra un kustībām nojautu, ka valda manāms saspringums.

– Esmu izdomājusi. – Iegrauzos cepumā ar neizdibināmu sejas izteiksmi. Tā kā lēmuma atklāšanu vilku garumā (jo man vienkārši bija pilna mute), mamma to uztvēra kā kaut ko nepiemērotu un viņas domu gājienam neatbilstošu.

– Ne taču bioloģiju, meitiņ? – Sadzirdēju neslēptas bažas. – Tu pasauli uztver pavisam citādi!

– Rembrantiski? – Uzsmaidīju. – Tēvs teica, lai paskatos, kuros priekšmetos man ir vislabākās atzīmes. – Es joprojām vilcināju gala atbildi.

– Bioloģijā tev nav vislabākās atzīmes, – mamma neka vējoties norādīja.

– Nē, vislabākās atzīmes man ir vēsturē. – Tas bija neapstrīdams fakts, bet mammas pierē ievilkās domīga rievā. – Napoleona karagājienu cēloņi un sekas mani īpaši neinteresē, taču uz Parīzi es gribētu aizlidot un palūkoties uz Triumfa arku un pastaigāt pa Luvru...

– Es arī gribētu aizlidot uz Parīzi, – mamma nepacietīgi iejaucās.

Elgu kaitināja tādu galamērķu pieminēšana, uz kuriem vīri vadā viņas draudzenes, kamēr Edmunds ar piecpadsmit gadus veco SAAB neaicināja tālāk par apskretušām naktsmītnēm Latvijas pierobežā. – Parīze... – mirkli vēlāk viņa sapņaini novilkā.

– Labi, mamm, – es visbeidzot apžēlojos. – Tā būs mākslas vēsture. Es iesniegšu dokumentus Mākslas akadēmijā. – Pēc garā ievada, kura laikā mamma nebija varējusi no manis izdabūt atbildi, tā nāca tik strauji, ka viņa pirmajā mirklī izskatījās kā valodu zaudējusi. Toties pēc tam to pārļaimē atguva, un, mani apķērusi, bija gatava laisties dejā.

– Mākslas akadēmija! Mākslas akadēmija! Protams, Mākslas akadēmija! Mana augstskola, un tevi tur uzņems, Kate! – viņa gluži vai nodziedāja un gara acīm jau skatīja mani defilējam cauri gaismas pielietajiem akadēmijas vestibiliem. Man likās, ka nekad nebiju redzējusi mammu tik uzbudināti laimīgu.

– Bet, ja man tur nepatiks, es izņemšu dokumentus un iestāšos biologos. – Teicu to vairāk tēva dēļ. Lai uzsvērtu, ka neizslēdzu viņu no liksmības pārņemtās gaisotnes un ka augstu vērtēju arī viņa profesiju. Taču tēvs izrādījās tik pašpietiekams ar saviem kukaiņiem: viņam nebija tādu ambīciju, lai liktu vienīgajai meitai obligāti sekot viņa pēdās. Viņš izskatījās tikpat laimīgs kā sieva – un varbūt tieši viņas dēļ. Bet mammai gan piemita pamatīga godkāre attiecībā uz mani, un viņa, acīm mirdzot, turpināja čalot, it kā frāzi par bioloģiem nemaz nebūtu dzirdējusi.

– Tu, Kate, esi kā jauna, maiga stirniņa, – mamma pavisam liegi iedūdojās. – Tu iestāsies Mākslas akadēmijā, un tev sāks patikt puisi. – Nu valoda aizgriezās pavisam neparedzētā virzienā. – Un puisi ievēros tādu māksliniecisku meiteni. – To viņa laikam teica, lai uzsvērtu atšķirību no tādas meitenes, kas ložņā pa krūmiem pakaļ skrejvabolēm.

Lai kā arī būtu, puisi pieminēšana man lika tramīgi saausīties, un vecāku pārmitie skatieni viesā aizdomas, vai tikai viņi nav vienojušies kaut ko pazondēt šajā sakarā. Izrādītajai interesei varēja būt zināms pamats, jo citām mana vecuma meitenēm jau bija tāda pieredzes bagāža, ka ui, ui, ui! Bet manī tikmēr mīta vienīgi neskaidras ilgas, tikpat debeszilas kā mugurā uzvilktais topiņš.